

Rdeči seznam ogroženih sladkovodnih rib (Pisces) in piškurjev (Cyclostomata) v Sloveniji

The Red List of Endangered Pisces and Cyclostomata in Slovenia

Meta Povž

Ključne besede: rdeči seznam, ribe, obloustke, piškurji, Pisces, Cyclostomata, Slovenija
Key words: Red List, Pisces, Cyclostomata, Slovenia

IZVLEČEK

V Sloveniji živi v sladkih in somornih vodah 94 vrst in podvrst rib in 4 vrste piškurjev. Vse 4 vrste piškurjev so v kategoriji prizadetih živali (E); od rib je v rdeči seznam uvrščenih 59 vrst in podvrst, in sicer so 3 izumrle (Ex), 1 domnevno izumrla (Ex?), 19 je prizadetih (E), 8 ranljivih (V), 4 redke (R), 7 neopredeljenih (I) in 17 premalo znanih (K).

ABSTRACT

In fresh and brackish waters of Slovenia, 94 species of pisces, and 4 species of lamprey are to be found. All 4 species of lamprey fall under the category endangered (E). The Red List also includes 59 species and subspecies of pisces, of which 3 species are classified as extinct (Ex), 1 as possibly extinct (Ex?), 19 as endangered (E), 8 as vulnerable (V), 4 as rare (R), 7 as indeterminate (I) and 17 as insufficiently known (K).

1. UVOD

V slovenskih sladkih in brakičnih vodah živi 94 vrst rib in 4 vrste piškurjev. Med temi smo v rdeči seznam uvrstili 59 rib in 4 piškurje, torej več kot polovico (Povž, 1989).

Seznam je zaradi zahtevnosti raziskav o razširjenosti nepopoln in se bo šč spreminjal v dobro ali v slabo prizadetim vrstam, prav močno pa vendarle ne. V obdobju 1980/90 so namreč potekale zelo intenzivne raziskave v okviru raziskovalne naloge **Razširjenost, ogroženost in varstvo sladkovodnih rib Slovenije**, ki jo je financirala Raziskovalna skupnost Slovenije. Rezultati te raziskave so glavni vir podatkov.

Od 94 različnih vrst in podvrst rib v slovenskih vodah je v posamezne skupine ogroženosti (IUCN, 1980) razvrščenih 59 rib in vse 4 vrste piškurjev (skupaj 63):

Ex - 3 (2,8 %)

Ex? - 1 (0,9 %)

E - 19 (Pisces) (17,7 %)

E - 4 (Cyclostomata) (100 %)

V - 8 (7,4 %)

R - 4 (3,7 %)

I - 7 (6,5 %)

K - 17 (15,8 %)

OPOMBA: Pri ribah so upoštevani le odstotki ogroženih rib brez piškurjev. Vse 4 vrste piškurjev pa smo uvrstili v kategorijo prizadetih živali (E).

2. VZROKI OGROŽENOSTI

Dejavnikov, ki ogrožajo ribe in piškurje, je zelo veliko (LELEK, 1987); v glavnem jih lahko združimo v štiri skupine:

- onesnaževanje voda
- regulacije (v širšem pomenu besede)
- naseljevanje tujih vrst rib ali preseljevanje med dvema geografsko ločenima povodjema
- prevelik izlov.

Onesnaževanje, ki ogroža ribe, je tako mehanskega kot organskega izvora. V prvem primeru pridejo v vodo izjemno velike količine trdih drobnih delcev, ki so lahko naravnega izvora ob posutju zemeljskih plazov v vodotoke. Pogostejši pa so industrijskega izvora iz kamnolomov, rudnikov, separacij peska ali premoga itd.

V tako gosti vodi se manjše ribe in vsi nevretenčarji dobesedno zadušijo. Ob kratkotrajnem mehanskem onesnaženju se stanje hitro normalizira, ob stalnem pa postanejo vode sterilne in brez življenja.

Drugo je onesnaževanje z odplakami organskega izvora, po katerem se stanje prav tako hitro normalizira, če je enkratno in kratkotrajno. Ob stalnem dotoku odplak pa se zmanjšata vrstna in številčna zastopanost vseh organizmov, seveda tudi rib.

Regulacije so v širšem pomenu besede vsi posegi v vodotoke, ki spreminjajo strukturo struge ali hitrost pretoka. Namen regulacij je doseči čim hitrejši odtok vode in obvarovati kopno pred poplavami. Življenjske razmere se popolnoma spremenijo. Posledice so uničujoče in nepopravljive, ker regulirane struge pač ni mogoče spraviti nazaj v prvotno stanje. Izguba razgibanosti struge povzroči manjšo pestrost življa, s tem pa tudi ribjih vrst, ki se v omenjenem primeru odselijo. Problem neustreznih regulacij v širšem pomenu besede je v tem, da so cenejše kot take, ki so ugodnejše za živali v vodah in za krajinski izgled ter zato zadovoljive tudi s stališča varstva naravne in kulturne dediščine.

Pri naseljevanju nedomačih vrst rib iz drugih porečij ali celo iz drugih delov sveta pride do kompeticije s samoniklimi vrstami rib. Najbolj uničujoče in negativne so posledice v primerih preseljevanja rib iz sosednjih porečij. Takih primerov je veliko, tudi pri nas npr. preselitev *Chondrostoma nasus* v porečje Soče, kjer sta zato izginili *Ch. genei* in *Ch. soetta* (Povž, 1983). Vsako prenašanje rib iz enega vodotoka v drugega zahteva resen premislek in morajo o tem odločati strokovnjaki.

Prevelik izlov je pri ribah nemalokrat vzrok ogroženosti ali celo izginotja. Pri nas je ribolov omejen z zakoni in nima hujšega vpliva. Brez dvoma pa je vzrok zmanjšanja populacije *Salmo trutta* m. *lacustris* v Bohinjskem jezeru.

3. VARSTVENI UKREPI

Varstvene ukrepe lahko na grobo razdelimo v dve skupini:

- take, ki jih izvajamo
- take, ki bi jih morali, pa so vmes malomarnost, ignoranca, nezainteresiranost, neurejena zakonodaja, itd.

Med prvimi je umetna vzreja, bodisi za prehrano ali za repulacijo vodotokov, kjer je rib že malo. Ribe, ki jih uspešno umetno vzrejamo, tako rekoč niso več ogrožene. Žal pa vzrejamo le take vrste, ki so zanimive za športni ribolov, pretežno salmonide in le maloštevilne ciprinide.

Drugi pomemben varstveni ukrep, žal pa zopet velja le za ribe, zanimive za športni ribolov, sta varstvena doba in najmanjša lovna mera; uzakonjeni sta z Odredbo o varstveni dobi in najmanjših dolžinah lovnih rib, rakov in školjk (Ur. l. SRS, št. 7/78). V nekaterih slovenskih vodah so te dobe krajše ali daljše, odvisno od časa drsti rib. Po tej odredbi pa je poleg postrvi zavarovanih le še 14 vrst rib, kar je zelo malo, če vemo, da živi pri nas 94 vrst in podvrst rib in 4 vrste piškurjev. Ta odredba je brez naravovarstvene vsebine. S tem ukrepom je uravnan tudi čas ribolova.

Na koncu naj omenimo, da so najučinkovitejši varstveni ukrepi zmanjšanje ali celo popolna eliminacija onesnaževanja, ustrezne regulacije vodotokov (oba ukrepa sta najučinkovitejša in najdražja rešitev, dolgoročno pa najboljša naložba) in osnivanje rezervatov - predelov voda, kjer ne bi smelo biti prav nobenih posegov. Žal pa je teh tako pri nas kot v svetu zelo malo. Za večino ribjih vrst še ne poznamo drugega ukrepa, ker sta njihova ekologija in biologija našim očem skriti in nepoznani ali pa tako zapleteni, da ne bi mogle živeti v nobenem drugem okolju. Rezervati so perspektiva, če bo sploh še ostalo kaj vodotokov, kjer jih bomo lahko uresničili.

4. SEZNAM

OBLOUSTKE (CYCLOSTOMATA)
PIŠKURJI (PETROMYZONTIDAE)

Prizadeta vrsta - E (Endangered) - 4 vrste

	vzroki ogroženosti	varstveni ukrepi
<i>Eudontomyzon mariae</i> Berg 1931 (ukrajinski pot. piškur)	- regulacije - onesnaževanje	- ustrezne regulacije - prenehanje onesnaževanja
<i>Lethenteron zanandreaei</i> Vladykov 1955 (laški piškur)	- uničenje biotopov	- rezervati
<i>Lamperta planeri</i> (Bloch 1784) (potočni piškur)	- uničenje biotopov	- rezervati
<i>Petromyzon marinus</i> Linnaeus 1758 (morski piškur)	- uničenje biotopov	- rezervati

RIBE (PISCES)

Izumrla vrsta - Ex (Extinct) - 3 vrste

	vzroki ogroženosti	varstveni ukrepi
<i>Acipenser ruthenus</i> Linnaeus 1758 (kečiga)	- prevelik izlov (pri nas od nekdanj redka) - onesnaževanje	- umetna vzreja - ribolovni predpisi
<i>Chondrostoma genei</i> Bonaparte 1841 (primorska podust)	- naselitev <i>Ch. nasus</i> in kompeticija	- ponovna naselitev ob eliminaciji <i>Ch. nasus</i> (možnosti skoraj ni)
<i>Chondrostoma soetta</i> (Bonaparte 1840) (saveta)	- " -	- " -

Domnevno izumrla vrsta - Ex? (Extinct?) - 1 vrsta

<i>Abramis sapa</i> (Pallas 1811) (črnooka)	- onesnaževanje	- ?
--	-----------------	-----

Prizadete - E (endangered) - 19 vrst

<i>Salmo marmoratus</i> Cuvier 1817 (soška postrv)	- genetska polucija (naselitev <i>S.t. m.</i> <i>fario</i> v porečje Soče)	- umetna vzreja z intenzivno repopulacijo - ribolovni predpisi
<i>Salmo trutta m. lacustris</i> Linnaeus 1758 (jezerska postrv)	- prevelik izlov - evtrofizacija jezer	- umetna vzreja - ribolovni predpisi

	vzroki ogroženosti	varstveni ukrepi
<i>Hucho hucho</i> (Linnaeus 1758) (sulec)	- regulacije - onesnaževanje	- rezervati - umetna vzreja z repopulacijo - ribolovni predpisi
<i>Lota lota</i> (Linnaeus 1758) (menek)	- onesnaževanje - regulacije	- rezervati - ribolovni predpisi
<i>Stizostedion lucioperca</i> (Linnaeus 1758) (smuč)	- uničevanje biotopa (regulacije, onesnaževanje)	- umetna drstišča, rezervati - ribolovni predpisi
<i>Gymnocephalus cernua</i> (Linnaeus 1758) (okun)		- rezervati
<i>G. schraetzer</i> (Linnaeus 1758) (smrkež)	- onesnaževanje - regulacije	- rezervati
<i>G. baloni</i> Holčík & Hensel 1974 (grbasti okun)	- ?	- rezervati
<i>Zingel zingel</i> (Linnaeus 1758) (čep)	- onesnaževanje - regulacije	- rezervati - popolno varstvo
<i>Zingel streber</i> (Siebold 1863) (upiravec)	- onesnaževanje - regulacije	- rezervati - popolno varstvo
<i>Cyprinus carpio</i> Linnaeus 1758 (krap-divja oblika)	- regulacije (uničenje drstišč)	- rezervati in varstvo drstišč
<i>Tinca tinca</i> (Linnaeus 1758) (linj)	- regulacije (uničenje drstišč)	- umetna vzreja - rezervati
<i>Vimba vimba carinata</i> (Pallas) 1811 (ogrica)	- onesnaževanje	- ribolovni predpisi - umetna vzreja

	vzroki ogroženosti	varstveni ukrepi
<i>Rhodeus sericeus amarus</i> (Bloch) 1782 (pezdirk)	- regulacije (zginevanje školjk) - onesnaževanje	- rezervati
<i>Aspius aspius</i> (Linnaeus) 1758 (bolen)	- mehansko onesnaževanje - regulacije	- ponovno naseljevanje - umetna vzreja
<i>Leuciscus idus</i> (Linnaeus) 1758 (jez)	- regulacije (preprečeno migriranje) - onesnaževanje	- rezervati, repopulacija
<i>Leuciscus souffia agassizi</i> Valenciennes 1844 (blistavec)	- ?	- rezervati
<i>Misgurnus fossilis</i> (Linnaeus) 1758 (činklja)	- izsuševanje	- rezervati
<i>Anguilla anguilla</i> (Linnaeus) 1758 (jegulja)	- onesnaževanje - regulacije (preprečeno migriranje)	- umetna vzreja - ribje steze - repopulacija
Ranljiva vrsta - V (Vulnerable) - 8 vrst		
<i>Thymallus thymallus</i> (Linnaeus 1758) (lipan)	- onesnaževanje - regulacije	- umetna vzreja - repopulacija - rezervati
<i>Salmo trutta</i> m. <i>fario</i> Linnaeus 1758 (potočna postrv)	- onesnaževanje - regulacije	- ustrezne regulacije - umetna vzreja - repopulacija
<i>Cottus gobio</i> Linnaeus 1758 (glavač, kapelj)	- onesnaževanje - regulacije - prevelik izlov pri "čiščenju" gojitvenih potokov	- rezervati

	vzroki ogroženosti	varstveni ukrepi
<i>Silurus glanis</i> Linnaeus 1758 (som)	- onesnaževanje - prevelik izlov	- umetna vzreja repopulacijo - zavarovanje drstišč - ribolovni predpisi
<i>Esox lucius</i> Linnaeus 1758 (ščuka)	- regulacije (uničenje drstišč)	- umetna vzreja repopulacijo - ribolovni predpisi
<i>Chondrostoma nasus</i> (Linnaeus 1758) (podust)	- regulacije - preprečeno migriranje (uničenje drstišč, prodišč)	- ribje steze - varstvo drstišč - umetna drstišča - umetna vzreja - ribolovni predpisi
<i>Leuciscus leuciscus</i> Linnaeus 1758 (klenič)	- regulacija (uničenje drstišč)	- rezervati (?) - zavarovanje drstišč (?)
<i>Rutilus pigus virgo</i> (Heckel 1852) (platnica)	- onesnaževanje - regulacije (uničenje zarastlinjenosti in drstišč)	- rezervati - umetna vzreja z repopulacijo
Redka vrsta - R (Rare) - 4 vrste		
<i>Umbra krameri</i> Walbaum 1792 (velika senčica)	- izsuševanje - regulacije - pesticidi, herbicidi	- rezervati - repopulacija
<i>Gobio u. uranoscopus</i> (Agassiz) 1828 (zvezdogled)	- onesnaževanje	- rezervati
<i>G. albipinnatus vladkovi</i> Fang 1943 (beloplavuti globoček)	- regulacija	- rezervati
<i>Leucaspis delineatus</i> (Heckel 1843) (belica)	- izsuševanje - pesticidi, herbicidi - onesnaževanje	- rezervati

Neopredeljena vrsta - I (Indeterminate) - 7 vrst

- Platichthys flossus* (Linnaeus) 1758
(iverka)
- Alosa falax nilotica* (Geoffroy 1927)
(čepa)
- Pelecus cultratus* (Linnaeus) 1758
(sabljevec)
- Abramis ballerus* (Linnaeus) 1758
(kosalj)
- Chalchalburnus chalcoides mentho* (Agassiz) 1832
(pegunca)
- Alburnus alburnus alborella* (de Filippi) 1844
(primorska belica)
- Rutilus rubilio aula* (Bonaparte 1841)
(mazenica)

Nekatere od omenjenih vrst so bile ujete le posamič, nekatere pa v zadnjih desetletjih sploh ne na ozemlju Slovenije (*Alosa falax nilotica*, *Abramis ballerus*, *Chalchalburnus chalcoides mentho*), zato so uvrščene med neopredeljene vrste.

Premalo znana vrsta - K (Insufficiently known)

- Gasterosteus aculeatus* Linnaeus 1758
(zet)
- Blennius fluviatilis*
(smrkavica)
- Cobitis taenia* Linnaeus 1758
(nežica)
- Cobitis elongata* Heckel et Kner 1858
(velika nežica)
- Cobitis aurata* (Filippi) 1865
(zlata nežica)
- Sparus auratus* Linnaeus 1758
(zlatobrov)
- Dicentrarchus labrax* (Linnaeus 1758)
(brancin)
- Atherina mochon* Cuvier 1829
(mali gavun)
- Atherina hepsetus* Linnaeus 1758
(veliki glavun)
- Nerophis ophidion* (Linnaeus 1758)
(ravnonosno morsko šilo, kačje šilo)
- Syphonostoma typhle* (Linnaeus 1758)
(ploskonoso morsko šilo)
- Mugil cephalus* Linnaeus 1758
(progasti cipelj)

- Mugil labeo* Cuvier 1829
(sivi cipelj)
Mugil labrosus Risso 1810
(debelousti cipelj)
Mugil salieus Risso 1826
(dolgonosi cipelj)
Liza ramada Risso 1826
(tenkousti cipelj)
Liza aurata Risso 1810
(zlata cipelj)

Domnevamo, da *Blennius fluviatilis* sploh ne živi v Sloveniji, ker ni znano nobeno nahajališče kljub temu, da je bilo v rekah jadranskega porečja v zadnjem desetletju veliko ihtioloških raziskav.

Ekologija in biologija predstavnikov družin Cobitidae (*Cobitis elongata*, *Cobitis taenia*, *Cobitis aurata*) sta slabo raziskani. Glede na to, da živijo zariti v mulj in droben pesek, bi jih lahko ogrožala reguliranje rek in onesnaževanje. Stanje populacij je zaradi njihovega "skritega" in samotarskega načina življenja nemogoče oceniti in preučiti.

Gasterosteus aculeatus je v svetu dovolj znan, v Sloveniji pa sta stanje populacij in življenjski prostor slabo raziskana.

V tej kategoriji so še vrste rib, ki zahajajo iz morja v brakične vode ali celo v sladke vode. To so predstavniki družin Atherinidae, Mugilidae, Syngnathidae, Serranidae in Sparidae.

5. LITERATURA

- IUCN, 1980: How to use the IUCN Red Data Book Categories. Kew.
LELEK, A., 1987: The Freshwater Fishes of Europe.- AULA - Verlag Wiesbaden
Povž, M., 1983: Spremembe v arealu dveh vrst podusti (*Chondrostoma*, Pisces) v Sloveniji.- Biološki vestnik, 31, 1: 45-52, Ljubljana.
Povž, M., 1989: Rdeči seznam sladkovodnih rib in obloustk Slovenije.- Ribič, 48, 10: 246-250, Ljubljana.

Avtoričin naslov/Author's address:

Mag. Meta Povž, dipl. biol.
Zavod za ribištvo
Župančičeva 9
SLO-61000 Ljubljana
Slovenija